YHDENVERTAISUUS
VALTUUTETTU
DISKRIMINERINGSOMBUDSMANNEN
NON-DISCRIMINATION OMBUDSMAN
OVTTAVEARDÁSAŠVUOĐAÁITTARDEADDJI

17.3.2022 VVTDno-2022-273

Perustuslakivaliokunnalle
pev@eduskunta.fi

Asia: K 21/2021 vp Hallituksen kertomus kielilainsäädännön soveltamisesta 2021

Yhdenvertaisuusvaltuutetun lausunto hallituksen kertomuksesta kielilainsäädännön soveltamisesta 2021

Yhdenvertaisuusvaltuutettu kiittää mahdollisuudesta lausua hallituksen kertomuksesta kielilainsäädännön soveltamisesta. Yhdenvertaisuusvaltuutettu keskittyy lausunnossaan kielilainsäädännön soveltamiseen rinnan yhdenvertaisuuslain syrjinnän kiellon sekä yhdenvertaisuuden toteutumisen edistämisvelvollisuuden kanssa.

Kielelliset oikeudet viranomaistoiminnassa

Yhdenvertaisuuslain 5 § 1 momentissa säädetään viranomaisen velvollisuudesta edistää yhdenvertaisuutta. Tämä tarkoittaa, että viranomaisen on arvioitava yhdenvertaisuuden toteutumista toiminnassaan ja ryhdyttävä tarvittaviin toimenpiteisiin yhdenvertaisuuden toteutumisen edistämiseksi. Tämä edistämisvelvollisuus koskee laajasti viranomaisia niin valtio- kuin kuntatasollakin. Yhdenvertaisuusvaltuutettu valvoo viranomaisten edistämisvelvollisuuden toteutumista työssään.

Yhdenvertaisuuslaki mahdollistaa lain tulkinnan kannalta merkittävässä asiassa lausunnon pyytämisen yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnalta. Tällaiset lausunnot eivät ole oikeudellisesti velvoittavia, mutta niillä on vahva ohjaava ja ennaltaehkäisevä vaikutus. Valtuutettu saattaakin valiokunnan tietoon tuoreen yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan antaman lausunnon, jota valtuutettu pyysi

koskien Helsingin kaupungin velvollisuuksia yhdenvertaisuuden edistämiseen tilanteessa, jossa kaupunki ei koronapandemian aikana järjestänyt pormestarin koronainfoihin viittomakielistä tulkkausta vaan viittomakieliset kuntalaiset saivat informaation jälkikäteen viitotuilla tallenteilla. Lautakunta katsoi lausunnossaan, että koska oli kyse kriisiajan tiedottamisesta, syntyy viranomaiselle korostettu velvollisuus ryhtyä kaikkiin tarvittaviin toimiin varmistaakseen vammaisten henkilöiden suojelu ja turvallisuus. Lautakunta myös totesi, että tällaiset olosuhteet voivat edellyttää muutoin saavutettavuudelta säädettyä korkeampaa tasoa. Lautakunta katsoi, että Helsingin kaupungin tulisi yhdenvertaisuuslain 5 §:n 1 momentissa säädetyn edistämisvelvollisuuden mukaisesti järjestää koronapandemiaa koskeviin tiedotustilaisuuksiinsa viittomakielinen tulkkaus, samoin kuin muutoinkin kaikessa kriisitiedottamisessa. Lautakunta myös korosti YK:n vammaisyleissopimuksen (SopS 26-27/2016) velvoittavuutta ja sopimuksen 11 artiklaa koskien vaaratilanteita ja vammaisten ihmisten oikeuksia sekä 25 artiklan mukaista vammaisten ihmisten oikeutta parhaaseen mahdolliseen terveyden tasoon ilman syrjintää vammaisuuden perusteella.

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta on toisessa asiassa marraskuussa 2021 antanut kieltopäätöksen, jonka mukaan poliisi oli syrjinyt ruotsinkielistä alaikäistä henkilöä, kun hänen kanssaan ei pyynnöistä huolimatta ollut asioitu johdonmukaisesti hänen äidinkielellään kiinniottamiseen liittyvässä tilanteessa. Valtuutettu toteaa, että erityisesti tilanteissa, joissa viranomaisten toimesta rajoitetaan henkilön fyysistä vapautta tai joissa on kyse henkilön ruumiillisesta koskemattomuudesta, on erittäin tärkeää, että perustuslailliset kielelliset oikeudet toteutuvat täysimääräisesti ja syrjimättömästi.

Kielelliset oikeudet sosiaali- ja terveyspalveluissa

Perustuslain 17 §:n 2 momentin mukaan julkisen vallan on huolehdittava maan suomen- ja ruotsinkielisen väestön sivistyksellisistä ja yhteiskunnallisista tarpeista samanlaisten perusteiden mukaan. Kielellisten oikeuksien toteutuminen, niin ruotsin, saamen kuin viittomakielen osalta, on myös erittäin keskeistä yhdenvertaisuuden toteutumiselle. Viranomaisilla on velvollisuus varmistaa, että palvelu ja asiointi onnistuu ruotsiksi ja suomeksi. Valtuutetulle tulee joka vuosi kymmeniä yhteydenottoja, joiden perusteella kielellisten oikeuksien toteutumisessa on ongelmia ja puutteita kaikilla elämänalueilla, ja erityisesti sosiaali- ja terveydenhuollossa. Valtuutettu korostaa viranomaisten velvoitetta turvata kielellisten oikeuksien toteutuminen sekä velvoitetta aktiivisesti edistää yhdenvertaisuuden toteutumista.

Valtuutettu on sosiaali- ja terveydenhuollon uudistuksen yhteydessä todennut, että on tärkeää varmistaa, että riittävä ruotsinkielinen kehitysvamma-alan osaaminen säilyy hyvinvointialueilla, jotta kehitysvammaiset ja vastaavaa tukea tarvitsevat ihmiset saavat palveluita yhdenvertaisesti. Tällä hetkellä on paljon palveluja, jotka tuotetaan ruotsiksi vain muutamassa paikassa tai yhdessä paikassa koko maassa.

Valtuutettu on hänelle tulevien yhteydenottojen perusteella tuonut esiin huolenaan, että ruotsinkielisten potilaiden oikeuksia laiminlyödään toistuvasti kaksikielisillä alueilla. Ruotsinkielisten potilaiden palvelu ruotsiksi on potilaiden lakisääteinen oikeus ja tämän oikeuden on toteuduttava joidenkin henkilökuntaan kuuluvien työntekijöiden henkilöiden kielitaidon puutteista huolimatta.

Valtuutettu pitää myönteisenä, että hyväksyttyyn lakiin hyvinvointialueista sisällytettiin vaatimus viestinnän esteettömyydestä ja saavutettavuudesta. Samoin järjestämislakiin on kirjattu vaatimus palvelujen yhdenvertaisesta toteuttamisesta, sekä näiden saavutettavuudesta ja esteettömyydestä. Sen sijaan saamenkielisten palvelujen järjestämisen sekä viittomakielen ja muiden kielten tulkkauksen osalta kirjaukset järjestämislaissa on jätetty varsin avoimiksi. Näiden toteutumista on seurattava huolellisesti, kuten eduskuntakäsittelyssäkin on todettu.

Valtuutettu toi sote-lainvalmistelun eri vaiheissa esille sen, että viittomakielisen tulkkauksen järjestäminen tulee säätää hyvinvointialueita velvoittavaksi. Myös perustuslakivaliokunta kiinnitti asiaan huomiota, mutta lain sanamuotona säilyi edelleen ”mahdollisuuksien mukaan huolehdittava tulkitsemisesta ja tulkin hankkimisesta”. Tilanne edellyttää ehdottomasti viittomakielisten sosiaali- ja terveydenhuollon asiakkaiden oikeuksien toteutumisen huolellista seuraamista. Yhdenvertaisuusvaltuutetulle tulee säännöllisesti yhteydenottoja viittomakielisiltä ihmisiltä koskien puutteita heidän oikeuksiensa toteutumisessa erityisesti terveydenhuollossa. Liian usein viittomakielisen potilaan ohi asioidaan tai kommunikoidaan pelkästään kirjoittamalla. Puhutun / kirjoitetun kielen osaaminen voi olla erittäin puutteellista viittomakielisellä ihmisellä ja tulkin käyttämisen tulisikin olla velvoittavaa, ei vapaaehtoista. Kyse on myös potilasturvallisuudesta kielellisten oikeuksien lisäksi.

Saamen kielilaki määrittelee saamelaisten kielellisiä oikeuksia, joista keskeisen osan muodostavat kielellisten oikeuksien toteutuminen julkisissa palveluissa. Sosiaali- ja terveydenhuollon uudistus, joka astuu voimaan 2023, on erittäin merkittävä, ja uusien hyvinvointialueiden rooli on keskeinen siinä, miten saamelaisten kielelliset oikeudet tulevaisuudessa toteutuvat. Yhdenvertaisuusvaltuutettu esitti lausunnoissaan niin valmisteluvaiheessa kuin eduskunnan valiokuntakuulemisessa, että sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämislakiin tulisi säätää saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalvelujen järjestämisvelvoite. Eduskunnan hyväksymään lainsäädäntöön järjestämisvelvoitetta ei kuitenkaan kirjattu. Yhdenvertaisuus- ja

tasa-arvolautakunnan ratkaisukäytännön mukaan kotiseutualueen kuntien ja nyt laajentaen Lapin hyvinvointialueen tulee varautua palvelemaan saamenkielisiä asiakkaita asiakkaan kielellä. Palvelu tulisi ensi sijassa tarjota saamen kieltä osaavan ammattilaisen toimesta. Valtuutettu toteaa, että tulkkaukseen tulisi turvautua vain, jos palvelua ei yrityksistä huolimatta pystytä järjestämään suoraan asiakkaan kielellä.

Kielelliset oikeudet koulutuksessa

Saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen tilanteessa on tapahtunut huomattavaa kehitystä viimeisten vuosikymmenten aikana. Perusopetuslain mukaan saamelaisten kotiseutualueella oppilailla on oikeus pääosin saamenkieliseen opetukseen. Kotiseutualueen ulkopuolella vastaavaa oikeutta ja niihin liittyviä kuntien velvollisuuksia ei ole. Kun huomioidaan, että nykyään noin 80 % saamelaislapsista asuu kotiseutualueen ulkopuolella, on perusteltua kysyä, onko tämä perusteltua. Saamenkielistä opetusta tarjotaan kuitenkin jo muutamissa suurimmissa kaupungeissa. Kotiseutualueen ulkopuolisen saamenkielisen opetuksen lainsäädännöllisen pohjan ja taloudellisten tukirakenteiden kehittäminen auttaisi turvaamaan laajemmin saamelaislasten mahdollisuutta saada opetusta omalla kielellään.

Oikeutta saamenkieliseen varhaiskasvatukseen ei ole rajattu vastaavalla tavalla alueellisesti kuin saamenkielistä perusopetusta. Varhaiskasvatuksessa pula pätevistä saamenkielisistä varhaiskasvatuksen ammattilaisista on erityisen suuri. Samalla saamenkielisten kielikylpyjen asema ja rahoitus on usein epävarmalla pohjalla. Panostamalla sekä kieltä jo osaavien että kieltä elvyttävien lasten varhaiskasvatukseen, parannetaan edellytyksiä saamenkielisten ammattilaisten kouluttamiseen kaikille aloille tulevaisuudessa.

Maahanmuuttajien kotoutuminen ja julkisten palveluiden saavutettavuus

Hallituksen kertomuksessa nostetaan esille, että viranomaisten tulisi jatkossa kiinnittää huomioita tulkkauspalveluiden sujuvuuteen. Tulkkauspalveluiden ohella on tärkeää varmistaa, että maahan muuttaneille henkilöille on tarjolla riittävästi kieliopintoja, jotta itsenäinen asioiminen viranomaisissa ja lisääntyvissä digitaalisissa palveluissa on tosiasiallisesti mahdollista. Kieliopintojen tarjonnassa tulisi huomioida myös työelämän ulkopuolella olevat henkilöt. Samoin myös työperusteisille muuttajille tulisi varmistaa mahdollisuus suomen tai ruotsin kielen opintoihin, sillä tällä on merkitystä yhteiskuntaan asettautumiselle. Maahan muuttaneiden työllistymisen mahdollistamiseksi ja yhdenvertaisuuden toteutumiseksi on lisäksi

tärkeää, että työelämässä ei aseteta ja ylläpidetä turhan korkeita, välillisesti syrjiviä kielitaitovaatimuksia.

Julkisten palveluiden saavutettavuuden ja toimivuuden osalta tulee varmistaa, että tarjolla on myös korvaavia, kasvokkain ja puhelimitse tarjottavia palveluita niille henkilöille, jotka kielellisistä tai muista syistä eivät kykene käyttämään digitaalisia palveluita. Tämä koskee maahanmuuttajien lisäksi erityisesti myös vammaisia ja ikääntyneitä henkilöitä.

Erityisasiantuntija Robin Harms

Ylitarkastaja Matti Jutila